

Czapski, Andrzej

Plociana w zabytkowym księgozbiorze w Topoli Królewskiej (wyniki wstępnych badań)

Notatki Płockie 28/4-117, 8-11

1983

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

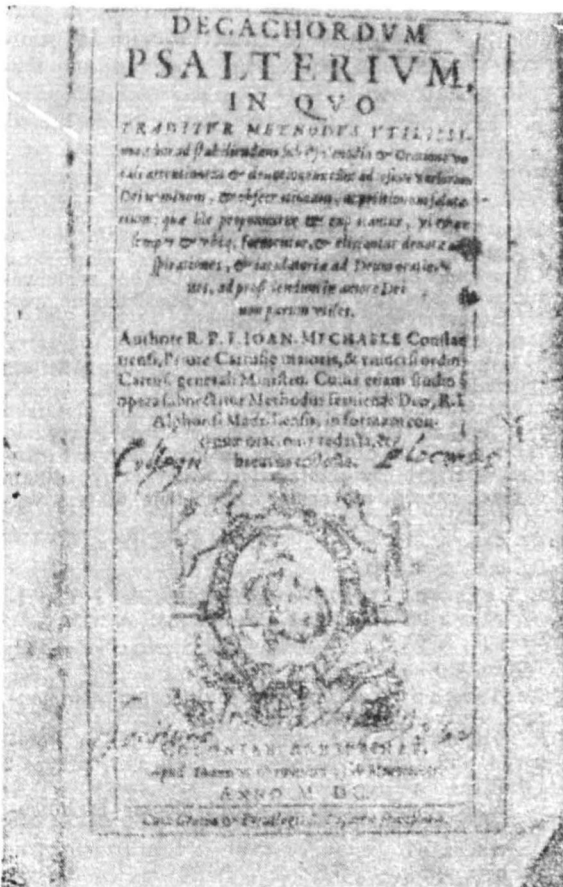
Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Plociana w zabytkowym księgozbiorne w Topoli Królewskiej (wyniki wstępnych badań)

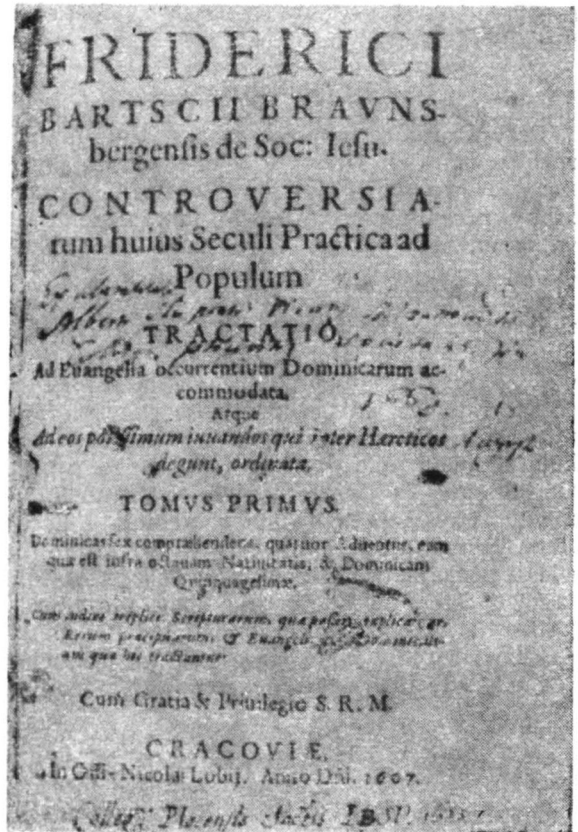
Istniejący obecnie kościół pod wezwaniem św. Bartłomieja w Topoli Królewskiej k. Łęczycy wzniesiono w 1711 r. a rozbudowano w 1881. Jest to budowla drewniana, jednonawowa, z zakrytą od strony północnej. W zakrystii znajdują się m.in. szafa na paramenty liturgiczne i szafa biblioteczna z końca XVIII w.¹ W nich złożono kilkadziesiąt starych druków i kilka rękopisów. Zasób ten był dwukrotnie badany (1970 i 1977 r.) i ok. 60% tytułów otrzymało karty inwentaryzacyjne dla zabytków ruchomych. Wśród wstępnie przebadanej części księgozbiornego dziesięć pozycji stanowią plociana. Niniejszy komunikat ma na celu przedstawienie i krótką charakterystykę tej części księgozbiornego.²

1. Michael Johann

Decachordum Psalterium, in quo traditur methodus utilissima, tum ad stabiliendam sub psalmodia et oratione vocali attentionem et devotionem[...]

Fot. E. Pietryszyn-Kornacka

Fot. E. Pietryszyn-Kornacka

Coloniae Agrippinae, apud Ioannem Gymnicum. 1600. 12°. s.nlb. 12, 397, nlb. 9, ilustr.

Proweniencja: Collegii Plocen[is] Societatis Iesu.

Oprawa: biała gładka skóra, rzemieńne taśmy.
Stan zachowania: egzemplarz po konserwacji.
Centralny Katalog Starych Druków (dalej: CK)
Encyklopedia wiedzy o książce (dalej: EWOK) 851.

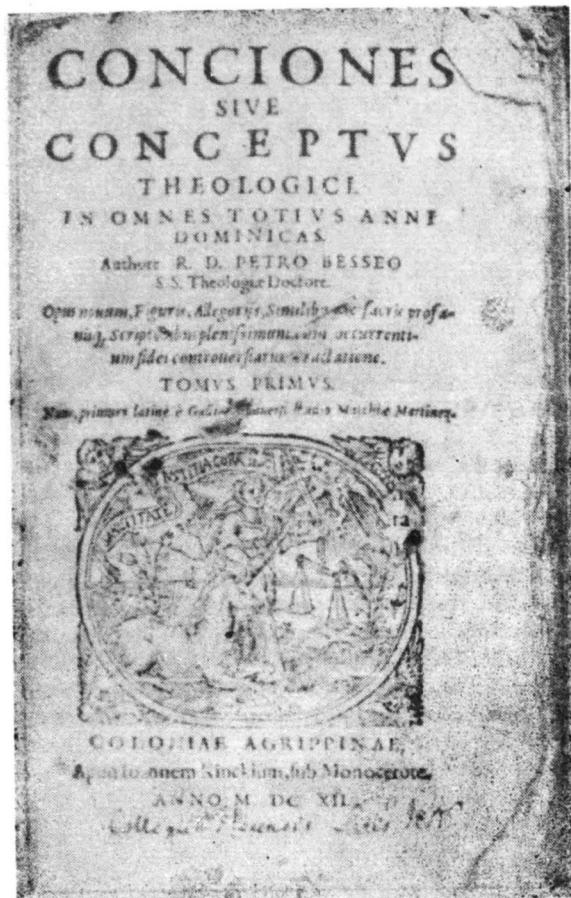
2. Bartsch Fryderyk

Controversiarum huius seculi practica ad populum tractatio, ad Evangelia occurentium dominicarum accommodata atque ad eas potissimum[...] ordinata.

Cracoviae, in offic. Nicolai Lobi. 1607. 8°. s.nlb. 9.793, nlb. 11.

Prow.: Collegii Plocensis Soc[ieta]tis Iesu 1673.
Opr.: jasna gładka skóra.

Stan zachow.: egzemplarz w 25% zniszczony przez owady.

Fot. E. Pietryszyn-Kornacka

K. Estreicher, *Bibliografia polska*. Kraków 1870 — (dalej: E) 12,395.

S. Załęski, *Jezuici w Polsce*. T. 1—5. Lwów 1900—1906 (dalej: Załęski) I, 751—2.

EWOK 1416.

3. Besse Pierre

Conciones sive conceptus theologici in omnes totius anni dominicas[...] T. 1—2.

Colloniae Agrippinae, apud Ioannem Kinchium. 1612. 16° s.nlb. 6. 663, 456.

Prow.: Collegi Plocensis So[cietatis] Jesu.

Opr.: deska obciążnięta skórą, ślady tłoczeń.

Stan zachow.: papier częściowo zbutwiał, ubytki w oprawie.

CK, E 12, 520; *Encyklopedia Katolicka*, Lublin 1974— (dalej: EK)II,330.

4. Carthagena Ioannes de

Homiliae catholicae in universa christianae religionis arcana in libros XVI divisae.

Coloniae Agrippinae, sumpt. Bernardi Gualteri. 1614. 4° s.1176.

Prow.: Inscriptus cathalogo Collegii Plocensis Societatis Iesu.

Opr.: jasna skóra, tłoczenia: w narożach symetryczne motywy kwiatowe, w lustrze górnej okładziny Ukrzyżowanie, w lustrze dolnej postać Matki Boskiej.

Stan zachow.: egzemplarz w ok. 30% zbutwiał i zniszczony przez owady, w konserwacji. CK; *Katalog Starych Druków Biblioteki Narodowej* (dalej: BN) *Encyklopedia Kościelna Nowodworskiego III*, 128.

5. Engelgrave Hendrik

Caelum empyreum, non vanis et fictis constellationum monstris belluatum, sed divorum domus[...] Pars I.

Colloniae Agrippinae, sumpt. Hermani Demen. 1689. 8° s.nlb. 22, 910, nlb. 60.

Prow.: Collegii Ploc[ensis] S[ocietatis] I[esu].

Stan zachow.: dobry, brak oprawy.

CK; *Podręczna Encyklopedia Kościelna* (dalej: PEK), XI—XII, 2.

6. Opusculum

Hugonis Carthusiani auctoris vetusti, de triplici via ad sapientiam, et divinorum contemplationem.

B.m. i dr. 1696. 12° s. 390, nlb. 6.

Prow.: Ex libris Joannis Pauli Jaxa-Bykowski.

Opr.: jasna gładka skóra.

Stan zachow.: brak karty tytułowej, egzemplarz częściowo zbutwiał, uszkodzony przez owady.

Lexikon für Theologie und Kirche. Freiburg i. B. 1957—1966. V, 510.

7. Octavius Maria a s. Joseph

Repertorium morale utriusque iuris. Pars I—II. [Norymberga] sumpt. Martini Endteri. 1706. 12° s. 367, nlb. 62, 458, nlb. 64.

Prow.: Joannis Pauli Jaxa-Bykowski.

Fot. E. Pietryszyn-Kornacka

Stan zachow.: ubytki w tekście, brak oprawy.
EWOK 672.

8. Bykowski Jaxa Jan Paweł

Mówca weselny we wszystkich weselnych mowach do herbów polskich i innych okoliczności allodujący.

Ręką własną roku 1742 zapisany. Rękopis, papier 19×15 cm.

Stan zachow.: egzemplarz bez oprawy, w 20% zbutwiały, zniszczony przez owady, w konserwacji.

9. Faber Matthias

Auctarium operis concionum tripartiti adiectum[...] Pars 1 De Dominicis. Editio 3.

Cracoviae, apud Lucam Kupisz. 1648. folio. s. nlb. 10, 603, nlb. 4, 280, nlb. 5.

Prow.: Pro Bibliotheca Ecclesiae Topoliensis a Perill[us]t]ri Joanne Paulo Jaxa-Bykowski.

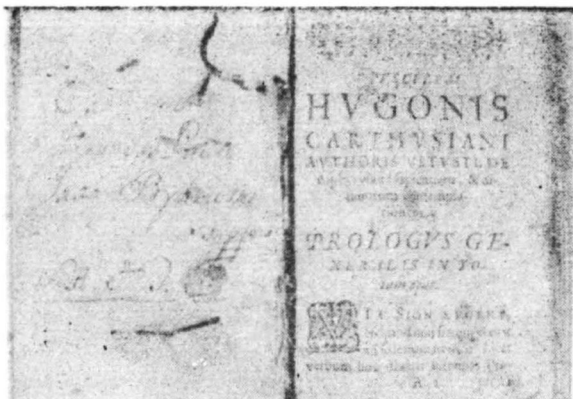
Opr.: deska obciągnięta skórą; tłoczenia ślepe, bordiura radełkowa. W lustrze górnej okładziny medalion z nimbem promienistym, w nim symbol IHS i serce przebite trzema strzałami (tzw. herb jezuitów).

Stan zachow.: brak skóry na połowie dolnej okładziny, ubytki w tekście, blok książki bardzo zniszczony przez owady.

E 16, 152; PEK XI—XII, 178—179; EWOK 1356.

10. Wujkowski Jan Stanisław

Zarliwa głosu apostołskiego odnowa. Przy rocznych uroczystościach Świętych Bożych ku zbudowaniu dusz[...] To jest kazania na wszystkie święta roczne duchem apostołskim miane[...]

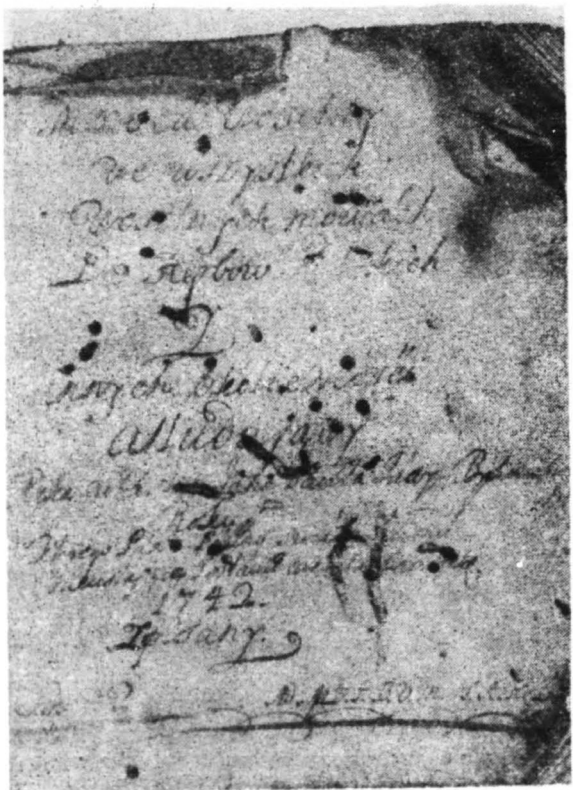
Fot. E. Pietryszyn-Kornacka

Warszawa, w druk. XX Scholarum Piarum. 1723. folio. s. nlb. 14, 367, CXXXIII, 61, 68, nlb. 17.

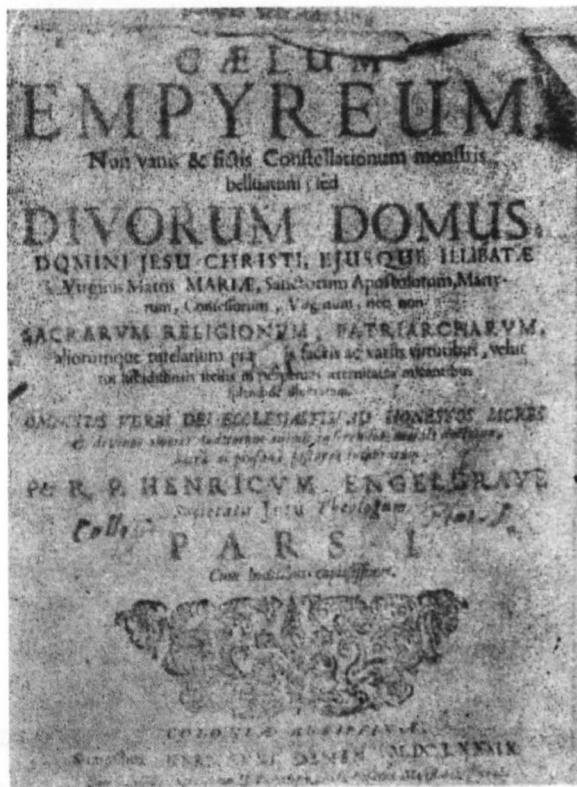
Prow.: Pro Bibliotheca Ecclesiae [Parochia]lis Topoliensis [...].

Stan zachow.: egzemplarz po konserwacji. E 33, 402.

Jak widać z przedstawionych opisów bibliograficznych, można wyróżnić trzy rodzaje związków z Płockiem:

Fot. E. Pietryszyn-Kornacka

Fot. E. Pietryszyn-Kornacka

- I — poprzez przynależność do kolegium jezuitckiego w Płocku,
- II — autorstwo lub noty własnościowe Jana Pawła Jaxy-Bykowskiego,
- III — dedykacje autora lub drukarza dla biskupów płockich.

ad I.

Płockie kolegium jezuitów istniało w latach 1611—1773. W chwili kasaty zakonu biblioteka kolegium liczyła ok. 20 000 tomów³. Hipotezy odnośnie struktury zasobu można w tej chwili opierać jedynie na informacjach dotyczących księgozbiorów w innych kolegiach. Spośród około 58 bibliotek należących do kolegiów, Płock znajdował się w grupie dziewiętnastu, które — według szacunków ks. L. Grzebieńa — mogły posiadać księgozbiory liczące ponad 5000 tomów (Gdańsk, Grodno, Iłkuksza, Kamieniec Podolski, Kowno, Kraków u św. Piotra, Krosno, Kroże, Lwów, Łomża, Łuck, Pińsk, Połock, Przemyśl, Słuck, Toruń i Wilno u św. Kazimierza.⁴

W omawianej tu grupie (poz. 1—5), cztery druki są pochodzenia kolońskiego, jeden wyszedł spod prasy Mikołaja Loba w Krakowie.

Niewiele zachowało się przekazów o kontaktach handlowych polskich jezuitów z centrami zachodniego księgarstwa. Z obszaru Rzeszy Niemieckiej najczęstsze transporty książkowe pochodziły z Kolonii i Frankfurtu nad Menem. Kolonia była głównym ośrodkiem edytorskim katolików niemieckich, z którym polscy jezuitzi utrzymywali stałe kontakty. Miały one charakter bezpośredni, bądź też korzystano z pośrednictwa innych środowisk. Źródła informują, że na targi frankfurckie wyjeżdżali bibliofile i handlarze zawierający transakcje w imieniu m.in. kolegium poznańskiego i krakowskiego. Kolegium w Poznaniu na skutek ciągłych kontaktów ze wspomnianymi ośrodkami niemieckimi stało się pewnego rodzaju stacją przekątnikową dla innych placówek jezuitów na ziemiach Rzeczypospolitej.⁵

Rozprowadzaniem druków oficyn krakowskich zajmowały się trzy tamtejsze domy zakonne, wyposażone w bogate księgozbiory.⁶

Płociana proveniencji jezuitów to dzieła o charakterze homiletyczno-ascetycznym. Fakt ten może stanowić jeden z elementów wyjaśniających obecność tych ksiąg w kościele parafialnym (przydatność pracy duszpasterskiej). Z dużą dozą prawdopodobieństwa można przypuszczać, że mury płockiego kolegium opuściły one w związku z kasatą Towarzystwa Jezusowego w 1773 r.

ad II.

Pozycje 6—9 związane są z osobą Jana Pawła Jaxy-Bykowskiego, kanonika katedralnego płockiego. Za rządów biskupa Michała Jerzego Poniatowskiego wizytował on dekanat gostyński (1775) (1776) i płocki (1776), a w czasie drugiej wizytacji generalnej w 1781 r. wyznaczony był wizytatorem dekanatów: bielskiego, gostyńskiego, płockiego, raciańskiego i sierpeckiego.⁷

Na karcie tytułowej *Auctarium* Macieja Fabera (poz. 9) znajduje się zapiska stwierdzająca fakt donacji dla kościoła w Topoli. Może to wskazywać, że również pozostałe książki znalazły się tam zgodnie z wolą kanonika Bykowskiego.

ad III

Pozycje 9 i 10 wiążą z Płockiem osoby biskupów, do których adresowano listy dedykacyjne. W pierwszym przypadku Łukasz Kupisz dedykował drukowane przez siebie *Auctarium* Fabera Karolowi Ferdynandowi Wazie (1613—1655). Królewicz Karol Ferdynand mianowany był dwukrotnie, w roku 1640 i 1642, administratorem diecezji płockiej.⁸ Drugie dzieło, *Żarliwa głosu apostołskiego odnowa* Jana Stanisława Wujkowskiego, dedykowane zostało przez autora Andrzejowi Stanisławowi Kostce-Zaluskiemu (1695—1758) biskupowi płockiemu od 1723 do 1736 roku.

Wstępne rozpoznanie zasobu biblioteki kościelnej w Topoli Królewskiej stanowi punkt wyjścia i rysuje problematykę dalszych badań, jak np. przegląd niektórych kościelnych zespołów archiwalnych pod kątem dokładniejszego określenia roli jaką mogła odegrać Łęczycka rezydencja jezuitów ze względu na bliskie sąsiedztwo Topoli¹⁰, czy też sprecyzowanie wizerunku ks. Bykowskiego jako donatora (przykładowo: ustalenie źródeł pochodzenia późniejszych darów). Mam nadzieję, że szczegółowe kwerendy pozwolą na zwiększenie prawdopodobieństwa stawianych obecnie hipotez lub dadzą możliwość w miarę pełnej rekonstrukcji losów znajdujących się tam książek.

PRZYPISY

¹ *Katalog zabytków sztuki w Polsce*, t. II, Warszawa 1954, s. 97—98.

² Opisów bibliograficznych pozycji poddawanych konserwacji nie sporządzono z autopsji, lecz w oparciu o karty inwentaryzacyjne, które nie zawierały wszystkich niezbędnych w takim opisie elementów.

³ M. Grzybowski, *Kościelna działalność M.J. Poniatowskiego biskupa płockiego 1773—1785*, [w:] *Studia z historii Kościoła w Polsce*, t. VII, Warszawa 1983, s. 69; S. Załęski, *Jezuici w Polsce*, T. 1—5 Lwów 1900—1906, IV, 1080.

⁴ L. Grzebień, *Organizacja bibliotek jezuitów w Polsce od XVI do XVIII wieku*, *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne* 30:1975 s. 223—278; 31:1975 s. 225—281, [88].

⁵ L. Grzebień, *Organizacja* [...] [51—53].

⁶ L. Grzebień, *Organizacja* [...] [54].

⁷ M. Grzybowski, *Kościelna działalność* [83—86].

⁸ T. Żebrowski, *Zarys dziejów Diecezji Płockiej*, Płock 1976, [57].

⁹ T. Żebrowski, *Zarys* [...] [58].

¹⁰ S. Załęski, *Historia zniestnienia Zakonu Jezuitów i jego zachowanie na Białej Rusi*, T. 1—2, Lwów 1874—1875, II, 64—65.